

Perinteisen maatalouden jäljet näkyvät edelleen Kemiönsaaren maisemassa

Kemiönsaarella on viljelty maata yli kolmen vuosituhannen ajan. Maatalousmaisema on ehtinyt tässä ajassa muuttua perusteellisesti, ei vähinten toisen maailmansodan jälkeen. Vanhasta maataloudesta on kuitenkin vielä nähtävissä merkkejä nykyisessäkin maisemassa. Arvokkaita perinneympäristöjä löytyy niin Hiittisten saaristosta kuin pääsaaren vanhojen kartanoiden laidunmailta.

Kemiönsaaren pinta-alasta noin viidennes on peltomaata. Suurin osa siitä sijaitsee pääsaaren savipohjaisissa laaksoissa, joissa on Suomen mittapuulla hyvät edellytykset maanviljelylle. Terminen kasvukausi eli periodi, jolloin vuorokauden keskilämpötila on yli 5 astetta, kestää 180 vuorokautta, pitempään kuin lähes missään muualla Suomessa. Västanfjärdissä ja Dragsfjärdissä maatalouden edellytykset ovat astetta heikommat kuin Kemiössä. Ilmasto on merellisempi ja osa pelloista sijaitsee moreeni- ja hiekkamailla. Sivuelinkeinoilla kuten merenkululla, kalastuksella ja polttopuukaupalla onkin ollut suuri merkitys rannikkokyläen asukkaille.

Kalastuksen ja merenkulun merkitys korostuivat Hiittisissä, jossa viljanviljelylle ei ole kunnollisia edellytyksiä. Taalintehdas-Björkbodan ruukinpatruuna Wolter af Petersén kirjoitti 1824 ilmestyneessä kirjasessaan *Försök till en beskrifning öfwer Kimito socken*, kuinka Hiittisissä oli tuohon aikaan neljä tai viisi kylää, jotka harjoittivat maataloutta. Pellot olivat kuitenkin niin pieniä, etteivät ne riittäneet ruokkimaan perheitä. Ulkosaaristossa leipäviljaa ei kasvatettu lainkaan, ainoastaan perunaa. Karjanhoito oli sen sijaan yleistä. Saaristomeren multavilla lehtosaarilla laiduntava karja oli ruukinpatruunan mukaan kookkaampaa kuin mantereella ja tuotti vahvanmakuista maitoa, josta valmistettua voita ja juustoa myytiin kaupunkeihin.

Kun af Petersén tutustui kemiönsaarelaiseen maatalouteen 1800-luvun alkupuolella, olivat talonpoikien käyttämät menetelmät pitkälti samoja kuin jo keskiajalla. Elettiin vielä perinteisen maatalouden aikakautta. Vallitseva viljelystapa oli kaksivuoroviljely, jossa liki puolet talojen pelloista oli vuorovuosina kesannolla. Menetelmä oli yleinen kaikkialla Lounais-Suomessa ja oli todennäköisesti rantautunut maahamme keskiajalla ruotsalaisten uudisasukkaiden mukana.

Näin laajamittainen kesannointi saattaa nykylukijasta tuntua käsittämättömältä, mutta aikalaisille se oli keino pitää rikkakasvit kurissa. af Petersén tiesi kertoa, että Kemiössä kesantopellot kynnettiin kesän aikana kolmesti: ensimmäisen kerran keväällä, kun maaperä oli kuivanut, toisen kerran juhannuksen jälkeen ja kolmannen kerran ennen sadonkorjuuta. Viimeistään 1700-luvulla kesantopeltoon ryhdyttiin aitaamaan toukomaaksi kutsuttu alue, johon kylvettiin ohraa, kauraa, herneitä, pellavaa ja juurikasveja. Toukomaan paikkaa siirrettiin vuosittain, jotta maaperä säilytti viljavuutensa ilman merkittävää lannoittamista ja maanmuokkausta.

Toinen perinteiselle maataloudelle luonteenomainen piirre oli se, että suurin osa talojen viljelmistä oli niittyä, joko luonnonniittyjä kuten luhtia ja ruovikoita tai raivattua nurmea. af Petersénin laskelmien mukaan Kemiönsaarella oli 1820-luvulla neljä kertaa enemmän niittyjä kuin peltoja. Niittyjä piti olla paljon, jotta karjalle saatiin riittävästi rehua pitkää sisäruokintakautta varten. Talvivarastoja täydennettiin säästämällä naatit ja oljet rehuksi ja lehdestämällä lehtipuista oksia, jotka sidottiin nippuihin kerpuksi. Erään arvion mukaan talven varalle tarvittiin 200 lehdeskerppua uuhasta kohden, saaristossa pärjättiin sadalla kerpulla.

Niittyviljely oli kehittymätöntä, sillä heinämaita ei juurikaan hoidettu ojittamalla tai maanmuokkauksella. Niittyjen tuotto perustui heinän luonnolliseen kasvuun. ”Harvoin ovat ne

asianmukaisesti ojitettuja, vaan niiden annetaan sammaloitua, eikä vesakoita raivata pois, päin vastoin, moni talonpoika pitää edullisena, että voi kerätä niityillä kasvavista lehtipuista lehdeksiä lampaille”, harmitteli Taalintehtaan ruukinpatruuna.

Kesäisin karjaa laidunnettiin sänkipelloilla ja metsälaitumilla, jotka olivat useiden talojen ja kylien yhteiskäytössä vielä 1700-luvulla toimitetun isojaon jälkeenkin. Kemiönsaarella kuten Turun saaristossa yleisemminkin oli tapana kuljettaa lehmiä, lampaita ja vuohia veneillä saariin laiduntamaan. Siellä ne saivat kulkea vapaana vailla pelkoa petoeläimistä muokaten samalla saaristomaisemaa ja sen kasvillisuutta. Parhaat laitumet varattiin lehmillä, lampaat saivat tyytyä karuihin kalliosaariin. Kaukaisimmille saarille laivattiin karja, jota ei tarvinnut lypsää. Karjaa myös siirrettiin kesän kuluessa saaresta toiseen sen mukaan, miten heinät saatiin korjattua talteen.

Pitkäaikaisen laidunnukset jäljet näkyvät edelleen saaristossa. Kemiönsaaren kunnan alueelta on löydetty useita lajirikkaita perinnebiotooppeja kuten lehdesniittyjä, kallioketoja, jalopuuhaikoja, merenrantaniittyjä ja metsälaitumia, joihin pääsee tutustumaan esimerkiksi Vänössä ja Öron saarella. Myös pääsaarella on säilynyt arvokkaita perinnemaisemia, joita maanomistajat pyrkivät hoitamaan laiduntavien eläinten ja säännöllisen niiton avulla. Sjöloxin ja Westankärrin kartanoiden laidun- ja hakamaat ovat näistä laajimpia.

Perinteisen maatalouden aikakausi päättyi 1800-luvun lopulla, jolloin kansainväliset markkinat alkoivat ensimmäistä kertaa vaikuttaa suomalaiseen maatalouteen. Viljanviljelyn kannattavuus heikkeni, kun maahan alkoi virrata halpaa viljaa Venäjältä ja Saksasta. Samaan aikaan meijerituotteille ja erityisesti voille avautui uusia markkinoita kotimaasta ja ulkomailta Iso-Britannia myöten. Uudessa tilanteessa maanviljelijöiden kannatti siirtyä omavaraisesta viljanviljelystä kaupalliseen lypsykarjatalouteen.

Näin tapahtui myös Kemiönsaarella, jonne perustettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa yli 20 meijeriä. Näistä vanhin oli jo 1850-luvulla toimintansa aloittanut Björkbodan kartanomeijeri. Turunmaan ensimmäinen osuusmeijeri perustettiin Västanfjärdiin 1903. Kolme vuotta myöhemmin toimintansa aloitti Kemiön osuusmeijeri, johon Dragsfjärdin ja Västanfjärdin osuusmeijerit yhdistyivät 1950-luvulla. Tuolloin Kemiön Vretassa jalostettiin vuosittain 6 miljoonaa kiloa maitoa, mikä vastasi noin puolta kaikesta Turunmaalla tuotetusta maidosta.

Lypsykarjatalouden yleistymisen edellytyksenä oli karjan ruokinnan kohentaminen. Perinteisen maatalouden aikakaudella lehmiä pidettiin ensisijaisesti lannan takia. Maidontuotanto oli sivuseikka, eivätkä lehmät aina jaksaneet tuottaa maitoa talvella edes talon omiin tarpeisiin. Jotta maidontuotantoa pystyttiin kasvattamaan, maanviljelijät ryhtyivät viljelemään heinää pelloilla. Luonnonniityt raivattiin peltomaaksi ja rehuviljana käytetty kaura nousi yleisimmäksi viljakasviksi. Perinteinen niittytalous jatkui ainoastaan Hiittisissä, jonne kylvönurmet ja keinolannoitteet eivät koskaan kunnolla levinneet. Lehdestystä harjoitettiin yleisesti vielä maailmansotien välisenä aikana.

Muutokset jatkuivat kiihtyvällä tahdilla toisen maailmansodan jälkeen. Suurimpia muutoksia oli tuotannon tehostuminen uusien koneiden, väkilannoitteiden ja salaojien myötä. Ensimmäiset traktorit ilmestyivät Kemiönsaarelle jo 1920-luvulla, mutta varsinaisesti kauramoottorit saivat väistyä polttomoottorien tieltä 1960-luvulla.

Koneistuminen oli välttämätöntä, koska pelloille ei enää saatu työvoimaa samalla tavalla kuin aikaisemmin. Teollisuuden ja myöhemmin palvelualojen vetovoima oli suuri. Vielä toisen maailmansodan aikoihin noin 70 prosenttia pitäjän asukkaista sai elantonsa maataloudesta ja sen sivuelinkeinoista, 1950-luvulla enää 46 prosenttia. Nykyään viljanviljely ja kotieläintalous antavat toimeentulon viidelle prosentille Kemiönsaaren työllisestä väestöstä. Tehokkaiden työkoneiden

ansiosta 2000-luvun talonpojat pystyvät kuitenkin pitämään viljelyssä saaren 10 000 peltohehtaaria merkittävästi pienemmällä työpanoksella kuin heidän esi-isänsä.

Kolmas suuri muutos oli kotieläintalouden taantuminen. Maatila toisensa jälkeen luopui lypsykarjanpidosta 1950-luvun jälkeen, kun maidosta alkoi olla jo ylituotantoa. Lehmien määrä suorastaan romahti. Näin tapahtui kaikkialla Etelä-Suomessa. Maidontuotannon painopiste siirtyi 1900-luvun jälkipuolella Pohjanmaalle ja Pohjois-Savoön. Myös lammastalous joutui vaikeuksiin ulkomaisen kilpailun paineessa. Uusiksi tuotantosunniksi nousivat sikatalous sekä vehnän, sokerijuurikkaan ja öljykasvien viljely. Maitotalouden marginalisoituminen on jatkunut 2000-luvulla. Nykyään saarella laiduntaa alle sataa lypsylehmää. Lammaskanta on sen sijaan hieman elpynyt, mikä johtuu osaltaan pyrkimyksestä ennallistaa perinteistä maalaismaisemaa.

Petri Talvitie, akatemiatutkija, FT

Kotieläinten määrät Kemiönsaarella 1910–1990.				
	lehmiä	hevosia	lampaista	sikoja
1910	5 994	1 647	4 393	1 653
1930	5 360	1 574	2 004	1 322
1950	4 267	1 551	3 154	1 963
1970	1 393	172	768	4 042
1990	351	52	844	5 482
Lähde: SVT, maatalouslaskennat.				